

ACTIVITATEA CONSILIERULUI DE REINTEGRARE SOCIALĂ ȘI SUPRAVEGHERE ÎN PENITENCIAR

Cristian Lazăr, Ioan Durnescu

O privire de ansamblu asupra sistemului integrat al tuturor deciziilor și proceselor care privesc deținutul poate fi reliefată sub forma a trei cercuri concentrice:

- managementul pedepsei;
- planificarea pedepsei;
- evaluare.

Nu este vorba de un proces care curge pe traseul - evaluare - planificarea pedepsei-managementul pedepsei sau unul răsturnat de tipul: managementul pedepsei-planificarea pedepsei-evaluare, este mai degrabă un proces care poate fi sintetizat în felul următor:

În cadrul unui sistem general și integrat al deciziilor și proceselor care privesc deținutul, numit managementul pedepsei, are loc un proces continuu de la evaluare spre planificarea pedepsei (care include și intervenția propriu-zisă) și din nou la evaluare. O reprezentare grafică a managementului pedepsei este mai aproape de jocul unor cercuri concentrice:

- Evaluarea riscului
- planificarea pedepsei
- evaluarea riscului
- planificarea pedepsei.

Managementul executării pedepsei

Debutul procesului constă în centralizarea primelor informații disponibile astfel încât să fie posibilă realizarea clasificării, categorizării și repartizării deținuților. Această etapă conține o primă predicție asupra riscului.

Scopurile managementului pedepsei:

- a.) Pentru penitenciare și pentru serviciile de reintegrare și supraveghere:
 - Utilizarea eficientă a resurselor acestora;
 - Identificarea regimului și programelor cele mai apropiate de nevoile deținuților;
- b.) Pentru public:
 - Reducerea riscului recidivei prin identificarea domeniilor de risc și realizarea unor planuri de acțiune adecvate ;
- c.) Pentru deținuți:
 - Reducerea efectelor negative ale contagiunii penitenciare;
 - Utilizarea constructivă a timpului pe perioada detenției;
 - Oferirea unei strategii de evitare a recidivei;
 - Pregătirea revenirii în comunitate.

Obiectivele managementului pedepsei:

- Un flux cât mai eficient al informațiilor necesare evaluării și luării celor mai corecte decizii;
- O coordonare a intervențiilor astfel încât să se evite suprapunerea acestora;
- Asigurarea continuității intervențiilor în cazul transferului sau eliberării;
- Luarea celor mai bune decizii având în vedere păstrarea echilibrului între nevoile deținutului, resursele instituției și constrângerile operaționale.

Pentru a realiza aceste **obiective generale**, spațiul penitenciar trebuie să îndeplinească cel puțin două condiții:

1. Să dispună de regimuri de atenție nuanțate și să ofere cât mai multe oportunități și

programe de resocializare

2. Să dispună de regimuri senzitive, sensibile la nevoile deținuților.

Obiectivele specifice ale planificării pedepsei sunt:

1. Să identifice factorii relevanți care ar putea conduce la :
 - a. Reabilitare;
 - b. Protecția publicului;
 - c. Prevenirea unei viitoare infracțiuni;
2. Să-l pregătească pe deținut pentru eliberare (la termen sau condiționat);
3. Să dezvolte și să consolideze abilitățile sociale, cognitive sau de autocontrol ale deținutului
4. Să utilizeze în mod constructiv timpul petrecut în penitenciar
5. Să informeze pe cei care decid eliberarea condiționată
6. Să ofere un punct de plecare a planului de supervizare după eliberare

Evaluare-planificare-reevaluare

Planificarea este procesul aflat între evaluarea inițială și acțiunile de schimbare comportamentală sau de alt tip. Într-o accepțiune mai largă, planificarea face parte din procesul de evaluare inițială.

Această accepțiune subliniază în special interdependența dintre cele două procese - evaluare și planificare. Evaluarea deținutului nu are nici o rațiune dacă ea nu conduce la o intervenție individualizată iar planificarea este dependentă de calitatea evaluării. De aceea se spune că planificarea este deplasarea de la definirea problemei la identificarea soluțiilor de rezolvare a acesteia.

Planificarea și intervenția, ca procese specifice asistenței sociale, au în vedere două domenii:

1. Individul - cu nevoile sale și aspirația sa de împlinire;
2. Mediul - cu particularitățile sale.

Asistentul social/consilierul de reintegrare trebuie să combine aceste coordonate, astfel încât să adapteze individul la exigențele mediului și, în același timp și în aceeași măsură, să ajusteze și mediul la nevoile și particularitățile individului. Stabilirea echilibrului optim dintre mediu și individ ține de știința dar și de arta asistenței sociale.

Aceste precizări au rolul de a sublinia ideea că intervenția consilierului de reintegrare se poate orienta spre individ (terapie, consiliere, orientare, empowerment etc.) sau spre mediu (reprezentare - advocacy, organizare comunitară etc.).

Planificarea executării sentinței sau, pe scurt, planificarea sentinței, este un proces complex care are ca principale obiective:

1. Clasificarea, categorizarea și repartizarea deținuților;
2. Resocializarea și reabilitarea acestora și
3. Repartizarea la muncă sau diverse programe social-educative.

I. Clasificarea, categorizarea și repartizarea

Primul stadiu al planificării pedepsei îl constituie un demers compus din trei etape cunoscut în limbajul de specialitate sub numele de categorizare, clasificare și repartizare a deținuților. La baza acestui demers se află evaluarea inițială care se realizează prin utilizarea următoarelor surse:

- Interviu
- Buletin de cunoaștere (întocmit de serviciul educativ al penitenciarului)
- Referatul de evaluare pre-sentențial (întocmit de serviciul de reintegrare și supraveghere)
- Dosarul de penitenciar
- Rezultatele monitorizării intervențiilor pe parcursul procesului penal

Hotărârea judecătorească definitivă de condamnare la pedeapsa închisorii sau măsura educativă a internării într-un centru de reeducare, îl poate găsi pe inculpat fie în situația de arestat preventiv (în arestul poliției sau în penitenciar) fie în libertate supunându-se anumitor interdicții (ex. - să nu părăsească localitatea).

Categorizarea, clasificarea și repartizarea sunt procese care se realizează după condamnarea definitivă a inculpatului fără ca aceasta să însemne că administrația penitenciară nu poate realiza o evaluare a persoanelor aflate în detenție indiferent de statutul juridic al acestora. De asemenea sunt posibile intervenții de natură educativă, psihologică etc.

Caracteristicile principale ale acestor trei etape sunt complementaritatea, intercon condiționarea și dimensiunea dinamică.

1) Categorizarea

Se referă, în principal, la evaluarea riscului pe care fiecare deținut îl prezintă și totodată la includerea lor în categorii de risc proporțional cu dimensiunea acestuia.

În conformitate cu legislația actuală categorizarea deținuților se realizează în funcție de anumite criterii precum: fapta, durata pedepsei executate, comportament pe timpul detenției, legătura cu familia etc. Categoriile de securitate ce decurg din aceste criterii sunt în principal: fără pază (deținuți care muncesc în afara locului de deținere fără supraveghere directă), deținuți care pot fi scoși la muncă în exteriorul locului de deținere în perimetre păzite, deținuți care nu pot fi scoși la muncă în exteriorul locului de deținere dar care pot fi implicați în diverse activități educative, lucrative în afara camerelor de deținere fără măsuri speciale de securitate, deținuți în regim restrictiv pentru care se iau măsuri de securitate suplimentare la scoaterea lor din camerele de deținere etc.

Din punct de vedere juridic și al respectării principiilor de separații (distribuirea pe camere de deținere separate, secții separate sau chiar penitenciare separate) există categorii precum: minori, tineri, recidiviști, ne-recidiviști, arestați preventiv, femei.

Trebuie menționat faptul că sistemul penitenciar este în plin proces de reformă și actuala formă de organizare, regim, tratament reglementate de Legea 23/1969 vor fi radical schimbate dacă ne gândim numai la demilitarizarea acestei instituții. În realitate, sistemul a depășit deja multe din reglementările caduce ale Legii 23, prin ordine interioare sau decizii la nivelul Ministerului Justiției (ex-numirea directorului general și a multor directori de penitenciar civili).

Planificarea pedepsei așa cum o prezentăm în materialul de față este una teoretică, bazată pe proiectul de lege privind executarea pedepselor privative de libertate, pe exigențele în practica în materie din diferite sisteme penitenciare occidentale. Este posibil ca în practică reglementările să nu impună *ad literam* modalitatea prezentată mai jos dar fără îndoială că principiile fundamentale care stau la baza planificării pedepsei nu pot fi definite într-un mod radical diferit.

Un prim principiu este cel al lucrului în echipă a reprezentantului administrației penitenciare (care este de cele mai multe ori educatorul) și a consilierului de reintegrare. Produsul acestei munci în echipă trebuie să fie un referat de evaluare care să permită includerea deținutului într-o categorie de securitate.

Algoritmul de alcătuire a acestor categorii de securitate poate fi foarte divers. Prezentăm în continuare un model inspirat din practica de mulți ani din diverse penitenciare din Europa Occidentală și adaptat realităților noastre:

a.) Categorie de securitate de gradul 0

- Include acei deținuți care în situația evadării ar constitui un real pericol pentru public sau pentru securitatea instituțiilor statului

- Deținuți care constituie un real pericol pentru personal

b.) Categorie de securitate de gradul I

- Deținuți pentru care sunt necesare anumite condiții suplimentare de securitate
- Deținuți cunoscuți cu intenții de evadare
- Deținuți care reprezintă un real pericol pentru alți deținuți c.) Categorie de securitate de gradul II

- Deținuți care pot fi scoși la muncă în exterior
- Deținuți care nu pot fi scoși la muncă în exterior dar pot fi selecționați pentru diverse activități lucrative, educative în interiorul locului de deținere. Sunt deținuții cazați pe secțiile de deținere obișnuite. d.) Categorie de securitate de gradul III

- Deținuți în care se poate avea încredere și nu necesită pază.

Procesul prin care se realizează această categorizare - care reamintim că este una inițială și prin urmare este fundamentată pe evaluarea riscului - poate fi descris pe scurt în felul următor:

- Vor fi incluși în categoria de gradul III, toți deținuții cu excepția celor care:
 - au o pedeapsă mai mare de 2 ani pentru infracțiuni cu violență
 - sunt sau au mai fost condamnați pentru o infracțiune sexuală
 - sunt sau au mai fost condamnați pentru o infracțiune legată de droguri
 deținuți categ.III restul deținuților
- După efectuarea primei selecții se trece la alcătuirea categoriei de securitate de gradul II în care vor fi incluși toți deținuții (reprezențați în graficul de mai sus cu culoare deschisă) din care vor fi excluse alte câteva categorii precum:

- deținuți care au fost condamnați la pedepse mai mari de 5 ani pentru infracțiuni cu violență sau infracțiune sexuale

- au o sentință ce depășește 10 ani

- au evadat sau au încercat să evadeze

_____ categoria III restul deținuților, categoria II

Selecția va continua în felul acesta până la categoria 0 care în multe sisteme penitenciare face obiectul supervizării de către administrația centrală.

Este evident că serviciul de reintegrare socială prin consilierii săi nu are resursele și nici ca obiect de activitate să se implice integral în acest proces atât complex dintr-o fază inițială altfel decât în mod excepțional, pentru minori să spunem. Mai degrabă, consilierul de reintegrare va fi chemat să participe împreună cu reprezentanți ai penitenciarului la etapele de recategorizare ce se realizează cu o frecvență de circa șase luni. Chiar și în aceste situații este de preferat să se implice în acele cazuri care în general fac obiectul intervenției unui serviciu de probațiune de oriunde în lume, în speță în cazul infractorilor care nu prezintă un pericol social ridicat. Toate acestea vor depinde de constrângerile legislative adaptate, sperăm, posibilităților reale de intervenție ale serviciilor de reintegrare.

2.) Clasificarea

În momentul de față majoritatea penitenciarelor sunt așa numitele penitenciare regionale, care pot fi întâlnite în aproape fiecare județ și care au în custodie condamnați definitiv cu pedepse mai mici de 10 ani precum și arestați preventiv sau condamnați în primă instanță care au domiciliu în raza de competență a acestora. Există de asemenea un penitenciar pentru minori și tineri, unul pentru femei, penitenciare pentru recidiviști cu pedepse mai mari de 10 ani, pentru ne-recidiviști cu pedepse mai mari de 10 ani, penitenciare de tranzit, spitale penitenciar. Este tot mai vehiculat termenul de penitenciar de maximă siguranță fără ca acesta să fie deplin consacrat din punct de vedere juridic.

Proiectul de lege privind executarea pedepselor prevede adaptarea sistemului penitenciar românesc la exigențele europene în materie de legislație și execuțional penală.

Este foarte importantă diferențierea regimului de detenție în acest fel deoarece se poate realiza o mai bună individualizare a pedepsei, se poate imagina o planificare a pedepsei care să permită reîntoarcerea graduală a deținuților în societate.

3.) Repartizarea

În majoritatea țărilor care aplică acest sistem, repartizarea se face de către o comisie, fie în cadrul unui centru național de triere, fie la nivelul penitenciarului dacă nu cumva există o prevedere expresă a instanței de judecată asupra locului de executare a pedepsei.

Am văzut cum sunt diferențiați deținuții în funcție de categoria de risc, respectiv cum sunt diferențiate penitenciarele în funcție de gradul de securitate. Procesul de repartizare nu este altceva decât identificarea tipului de penitenciar/secție potrivite pentru un deținut plecând de la evaluarea riscului pe care îi reprezintă acesta.

Și în această privință pot fi imaginate o multitudine de modele de repartizare, în materialul de față vă prezentăm unul care poate fi aplicat în demersul pe care administrația penitenciară, serviciul de reintegrare trebuie să-l întreprindă în acțiunile subsumate planificării pedepsei:

	Clasificare penitenciare			
Categorizare deținuți	Maximă securitate	Închis	Semi-deschis	Deschis
0	X			
I	X	X		
II		X	X	
III			X	X

Repartizarea deținuților se face așadar în funcție de următoarele priorități:

- a.) nevoia de securitate
- b.) nevoia de control
- c.) nevoia de a folosi la maxim spațiile disponibile pentru pregătirea deținuților
- d.) nevoile individuale ale deținuților

Intervenție-reevaluare sau planificarea propriu-zisă

Planificarea executării pedepsei este un sistem complex, integrat, prin care penitenciarul și serviciile de reintegrare socială și supraveghere sprijină deținutul în dobândirea abilităților și cunoștințelor necesare reinserției sociale printr-un proces diacronic și totodată repetitiv, pe coordonatele: evaluare-intervenție-reevaluare.

- Ce se urmărește?

Identificarea factorilor relevanți pentru:

- reabilitarea deținuților
- protejarea publicului
- prevenirea recidivei
- pregătirea deținuților pentru punerea în libertate
- dezvoltarea abilităților profesionale ale deținuților
- folosirea constructivă a timpului petrecut în penitenciar

- o corectă informare privind evaluările deținutului
- identificarea celor mai bune soluții în sensul intervențiilor care-1 privesc pe deținut
- asigurarea continuității și coerenței intervențiilor în perioada de ulterioară liberării

- Când începe?

Dacă deținutul a fost pe perioada anterioară condamnării definitive în același penitenciar și există suficiente informații despre el, planificarea poate fi realizată imediat după sentință.

Dacă deținutul este de curând depus în penitenciar sau nu există suficiente informații pentru a realiza planificarea pedepsei, aceasta poate fi realizată la cel mult câteva luni de la data sentinței definitive.

Acesta fiind momentul de debut al pregătirii pentru liberare trebuie specificat că sunt două principii care conduc procesul de planificare a sentinței:

- Detenția este doar o etapă din viața deținutului, etapă care trebuie utilizată în interesul acestuia.

Privarea de libertate este o pedeapsă suficientă de aceea nu trebuie să impunem și alte pedepse decât cele administrative (cu ocazia unor incidente).

- Cum?

După ce am analizat prima etapă a planificării pedepsei în care am pus în evidență rolul evaluării inițiale se trece la ceea ce înseamnă planificare în sens propriu: intervenție, evaluare și reconsiderarea intervenției.

Prima etapă - colectarea informațiilor necesare pentru adoptarea unor decizii adecvate.

Cele mai importante surse de informații sunt:

- evaluarea inițială, după recomandările acestei lucrări și fișele de
- interviul cu deținutului
- raportul consilierului de reintegrare din comunitate
- dosarul de penitenciar.

Pentru aceasta:

- va fi solicitat consilierului de reintegrare din comunitate un referat mai amplu decât cel prezentat instanței, cu informații referitoare la contextul familial și comunitar al acestuia. De asemenea, el prezintă resursele acelei comunități și propune modalități de resocializare și reabilitare care să poată fi valorificate după eliberare. De aceea este necesar ca imediat după emiterea sentinței definitive să fie trimisă o cerere de întocmire a unei anchete sociale de către Serviciul de reintegrare socială sau Serviciul social din zona de domiciliu a deținutului.
- se realizează evaluarea riscului (vezi cursul de specialitate)
- centralizarea tuturor datelor despre evoluția deținutului în primele luni de executare a pedepsei, solicitând informații de la psiholog, medic, educatori, supraveghetori etc.

A doua etapă - identificarea nevoilor deținutului.

Când ne referim la nevoile deținutului avem în vedere acele nevoi a căror împlinire ar conduce la orientarea pro-socială a individului.

Cele mai importante nevoi criminogene sunt corelate cu:

- situația familială
- locul de muncă și calificarea
- educația și școlarizarea
- sănătatea
- stima de sine
- abilitățile sociale și cognitive

- fenomenul dependenței
- autocontrolul
- discriminare și marginalizare
- nevoi speciale etc.

Sunt considerați cu nevoi speciale cei care:

- au dificultăți de învățare (numiți incorect și handicapați mental)
- au diverse dezabilități fizice care le afectează mobilitatea
- au vedere sau auz parțial
- au probleme psihice
- bolnavi cronici
- deținuți în vârstă

sunt membri ai unei etnii minoritate cu nevoi particulare etc.

Etapă a treia - combinarea nevoilor cu resursele penitenciarului și ale comunității. În această etapă membrii comisiei confruntă nevoile deținutului cu resursele și oportunitățile penitenciarului și ale comunității în vederea stabilirii unei strategii de intervenție realistă și cât mai aproape de nevoile deținutului. În măsura în care penitenciarul nu dispune de anumite oportunități (calificare, școlarizare, programe terapeutice, pastor etc.) acestea pot fi identificate în comunitatea din care vine deținutul.

Etapă a patra - planificarea propriu-zisă și contractul.

Odată creat tabloul complet al situației deținutului atât din punct de vedere juridic cât și al aspectelor sociale, educaționale, profesionale, medicale putem realiza, împreună cu acesta, planul de executare a pedepsei.

Pentru o mai bună precizare a obiectivelor intervenției și pentru a consolida participarea deținutului la programul de resocializare este util să se încheie un contract între comandantul penitenciarului sau educatorul desemnat și deținut (vezi anexa). Documentul va fi semnat de deținut respectiv de educator/consilier de reintegrare.

Obiectivele care sunt consemnate în acest document trebuie să fie subsumate imperativului clarității, conciziei, concepute potrivit regulii SMART:

S-specifice fiecărui deținut

M-măsurabile

A-posibil de atins

R-realiste

T-stabilite pe coordonata timpului orar

Spre exemplu, nu vom spune Vasile trebuie să-și îmbunătățească comportamentul (prea general) ci vom spune:

a Vasile va învăța să spună vă rog - 15-30 august a.c. o să spună când îl deranjează ceva fără a provoca un adevărat scandal - joc de rol -30 august - 15 septembrie 1998 etc.

Aceste planificări sunt flexibile, adaptabile și constituie reperul unor evaluări ulterioare a deținutului. Ele sunt consemnate în Buletinul de cunoaștere.

Etapă a V-a - implementare și monitorizare

În aplicarea planului de intervenție este necesar să se utilizeze cât mai multe metode și tehnic.

Rolul educatorului/consilierului de reintegrare în raport cu deținutul poate fi:

1. Broker - sprijinind deținutul să obțină serviciile de care are nevoie oferind informații despre oportunitățile existente,
2. Avocat - reprezentând deținutul în obținerea serviciilor de care acesta are nevoie,

3. Evaluator - culege și analizează informații cu privire al deținut și propune planuri de intervenție,
4. Profesor - învață pe deținut anumite abilități,
5. Agent al schimbării comportamentale - coordonează activitățile de schimbare comportamentală,
6. Mobilizator - mobilizează resursele penitenciarului sau ale comunității și creează noi programe,
7. Organizator comunitar - sprijină comunitatea să întâlnească nevoile deținutului după eliberare (specific consilierului de probațiune),
8. Depozitar de informații - colectează și înregistrează informațiile cu privire la deținut,
9. Administrator - planifică și oferă servicii și programe.

În funcție de modul cum se derulează programul, acesta poate fi modificat sau adaptat dar, atenție! nu înseamnă că planificarea poate fi schimbată în fiecare săptămână.

Etaa a șasea - reevaluarea

În funcție de modul în care au fost îndeplinite obiectivele consemnate în acordul de colaborare, de rezultatele unei noi evaluări a riscului, pot fi luate următoarele decizii:

- recategorizarea și reclasificarea
- continuarea programului
- întocmirea unui referat care să vizeze o recompensă (învoire, suplimentarea unor drepturi etc.)
- un referat pentru comisia de propuneri de punere în libertate
- închiderea cazului etc.

După cum am observat, planificarea sentinței este un proces în care sunt implicați doar deținuții care au primit sentința definitivă. Ținând seama de faptul că, anual, peste 40% dintre deținuți sunt considerați arestați preventiv, National Framework for Throughcare of Offenders in Custody - Marea Britanie recomandă următoarele activități pentru cei arestați preventiv:

1. sprijin pentru adaptarea la mediul penitenciar,
 2. sprijin pentru rezolvarea unor probleme sau nevoi urgente legate de: familie, copii, sănătate și dependență.
 3. furnizarea de informații privind: cauțiunea, recursul, apelul etc.
 4. educație pentru sănătate: tuberculoza, HIV/SIDA etc.
 5. sprijin pentru păstrarea locului de muncă și a relațiilor cu familia.
- Un proces continuu

Avem astfel întreg tabloul al intervenției serviciilor de reintegrare: contribuția la individualizarea pedepsei prin întocmirea referatului de evaluare pre-sentențial conținând implicit o primă evaluare a riscului - planificarea pedepsei-închiderea cazului la finalizarea termenului de încercare.

Întrebări recapitulative

- De-ce considerați că este important managementului pedepsei pentru public?
- Enumerați trei obiective ale managementului pedepsei;
- Enumerați sursele care stau la baza evaluării inițiale;
- Care este diferența între clasificare și categorizare?